

že v prejšnjih knjigah, v Kapitanovih se je pa prav posebno razrastla, da tvori glavno potezo Kranjčevega sloga; nekateri jo grajajo kot ponavljanje, meni ugaja kot refrên v narodni pesmi. Taka protivja govora in ugovora imajo stalno obliko, ki se gotovo več ko stokrat ponovi, n. pr.: Že res, da bo žena rodila, toda do poroda je bilo po njegovih računih še dva meseca... (7), Že res, bila je ženska, toda v njej je bilo mnogo lepega... (48) itd. Druga taka shema ima mesto toda naposled: Res da se s svojim deležen ni mogel primerjati s Kapitanovimi... Naposled pa — resnica je bila, da se jim sam ni nikdar vsiljeval za zeta (9) itd. mnogokrat. Prvotnejša oblika pa je seveda antiteza, kot jih je tudi Kranjcu dovolj: Kokoši so sicer potihnile, toda psi so še vedno lajali (15). Kranjčeve osebe nenavadno mnogo razmišljajo, celo več kot so zmožne, lahko bi jih imenoval široke slovanske narave v malem slovenstvu, a to razmišljanje ni refleksija, ampak dialektika, spor, kjer pod videzom prve resnice že vstaja druga. Ali ni to nekaj vzporednega z novim obujanjem soneta, ki ima tudi shemo teza — antiteza — sinteza? Če bi bilo tukaj mesta, bi razložil, kako veznik in prislov vstajata v življenje, ki jih je nekdanji impresionizem odklanjal kot gole formalne dele stavka in raje uveljavljal brezveznost, stavek poleg stavka. Miško ljubi prepletenost, zamotanost v življenju in v izrazu, da se potem bori za jasnost. Drugo tako afektivno naglašeno središče je enakopravnost. Če si enakopraven, si važen, si pomemben; kolikokrat se ponavljajo te besede! Zdi se, da se za njimi skriva nekaj osebnega. Vse osebe v romanu se bore za enakopravnost: sprva oče in zet, nato pa oba nezakonska otroka in propadla mati. Kapitanovih dom propade zaradi ženske lahkoživke, kar Kranjec lepše utemelji z usodo, ki leži v krvi. Tako se izloči iz vaškega občestva in utone na svoji osebni poti, a na koncu se ji ob sinu življenje še enkrat nasmeje in postane važno. Zdi se, da je cela povest spor med Prešernom in Cankarjem. Na eni strani »v domačih šegah utrjene postave«, kjer človek v skupnosti lažje kljubuje življenju, na drugi ljudje, ki gredo skrivnostno osebno pot svojega ponosa in posebne usode. Kdo ima prav, tega pisatelj ne pove, a vse slika z enako ljubeznijo, naj bodo kmečki oderuhi in grbaste ženske ali take široke tolstojanske figure kot Ivan Raj. Vso bedo življenja omili z lučjo naivnosti, humorja in pravljice. Kar nenadoma ljudje zadenejo srečo in se vrnejo kot bogataši. A ta pravljica pozna le skrivnostno usodo, Boga ni v njegovih spisih, dasi, vsaj v tej knjigi, ni nasprotnik verskega življenja. Sploh se ne odloča za nikogar, življenje naj se samo odloča. Tudi prave kompozicije nima knjiga; življenje res nima vidne kompozicije, a umetnost jo potrebuje, kakor potrebuje svetovni nazor Boga. Dovršene pa so njegove karakteristike oseb; kdor hoče videti, kako se ujame odločilna kretnja, naj bere samo o ponašanju vsiljivega in oblastnega hlapca (od str. 69 dalje). Vse pripovedovanje je spremenjeno v doživljanje (psevdoobjektivnost), ki je pri Kranjcu še okrepljeno z dialektiko.

Dr. J. Šile

Pavle Sedmak, Kaplan Martin Čedermac. 1938. Slovenska Matica v Ljubljani. Opremil inž. arh. Mirko Kos. Tiskala tiskarna Veit in drug, družba z o. z., Vir, p. Domžale (predstavnik Peter Veit).

Sodoben časovni roman o manjšinskem narodu, ki mu državna oblast izganja domači jezik iz cerkve: iz pridige in krščanskega nauka, iz cerkvenega petja in skupne javne molitve v cerkvi.

Prizorišče je v vaseh in naseljih (s fingiranimi imeni) na južnih obronkih gore Mije nasproti Matajurju, na gričih in rebrih nad Nadižo, osrednjo dolino Beneške Slovenije, med ljudstvom s starim, že od Benečanov podedovanim italijanskim domoljubjem, a slovenskega jezika in značaja.

V središču povesti pa stoji osebnost starega kuratnega kaplana pri Sv. Jurju v Vrsniku pod Mijo Martina Čedermaca. Kakor njegovi predniki, ki so se ob plebiscitu leta 1866 odločili za italijansko državnost, kakor njegovi rojaki je tudi on italijanski domoljub; bil je italijanski vojak in njegova povečana slika s savojskimi zvezdami na ovratniku in bersaljerskim klobukom po strani visi v njegovi obednici v vrsniški kaplaniji poleg povečane podobe njegove matere, ki mu še živi v bližnji Krnici, in raznih svetih podob. Kakor njegova mati in njegovo ljudstvo pa se tudi on že od mladih nog zaveda svojega slovenstva, beneškega slovenstva v nasprotju z Avstrijci in Kranjci. A njega je Prešeren s Krstom pri Savici privedel tudi do zavesti rodne in kulturne povezanosti s Slovenci onstran italijansko-avstrijske meje — naročje slovenskih knjig v njegovi knjižnici je priča te duhovne vezi — tudi prijateljske zveze so ga navezale z zamejskimi rojaki po duhovniku Severju s Tolminskega.

Zdaj, po veliki vojski pa so postali »i nostri fidelissimi Slavi« s Slovenci v »novih pokrajinah« vred sumljivi kot istojezični obmejniki novonastale narodne države, postali so torej proti vsemu pričakovanju državi nevarni; poskrbeti treba, da se čimprej asimilirajo. Zato mora slovenščina iz cerkve, da bi bila tudi Cerkev pri tem delu državni šoli na pomoč. V Čedermacovih notranjih bojih in zunanjih doživljajih, izvirajočih iz nasprotja med državljansko pokorščino in duhovnopastirskim poslanstvom oznanjevalca božje besede in cerkvenega nauka, iz nasprotja med državno in narodno zavestjo, je potem pisatelj upodobil problem svoje povesti v vsej njegovi globini, z vso stisko vesti, zdvajanjem v pravičnost cerkvene oblasti, s trdim bojem zoper dvome v Cerkev in vero.

A ne le to; v Čedermacovi osebnosti in po njej prikazuje pisatelj tudi vse okolje povesti, mater in sestro in brate, duhovniške tovariše, slovenske in italijanske, izobražence, cerkvene in državne oblastnike, može in žene in otroke iz ljudstva, ljudi, majhne in velike, junake in plašljivce, silnike in upornike, pravične in izdajalce: vse to nam torej Sedmak prikazuje s stališča te osrednje osebnosti, kakor da je povest spisana v prvi osebi.

Ta tipično-simbolna veljavnost ene same vso povest prešinjajoče osrednje osebnosti se javlja nujno tudi v jeziku, slogu in gradnji. Ker pisatelj predvsem razglablja notranje doživljanje te osebnosti, je jezik dvignjen nad preprosto vsakdanjost; tudi kaže le prav malo narečnih znakov; le tu in tam kaka beseda zazveni po beneškem slovenskem narečju, čeprav se vrši vse dejanje v Beneški Sloveniji in le mimogrede kdaj poseže tudi v »nove kraje«, na Tolminsko. Sedmakov roman pač ni realistična domačin-

ska ali narodopisna povest, ampak idealistično izoblikovana umetnina o problemih izobraženega človeka duhovnika, ki sicer živi med ljudstvom in z ljudstvom in je v tem pogledu simbol vsega beneškoslovenskega ljudstva, a ne živi kot enak z enakimi, ampak kot njegov duhovni vodnik in učitelj. Slog se torej kljub vsej naravnosti in neprisiljenosti izražanja izogiba realistično ali celo naturalistično poudarjene nizkosti ali surovosti — le malo-krat je pisatelju izpodletelo — in to tudi v govoru preprostih ljudi iz ljudstva, celo nizkotnih značajev. Vse je tako rekoč precejeno skozi sito osebnosti kaplana Martina Čedermaca.

Idealistično snovanje se kaže tudi v gradnji Sedmakovega romana. Zgrajen je kakor peterodejanska tragedija v petih velikih, nekako somerno razvrščenih poglavjih. V prvem poglavju vidimo Čedermacov padec. Državnoupravna prepoved slovenske pridige in krščanskega nauka v cerkvi ga tako zmede, da mu duh kljub odporu klone: slovenske knjige odnese v omaro v spalnici, beneškoslovenske katekizme in molitvenike za otroke skrije v cerkvi sv. Mihaela, podružnici sosedne kuracije dona Morandinja in v nedeljo poskusi pridigati italijansko (o krščanskih dolžnostih do domovine). Žalost vernikov, ki ga kljub trudu ne razumejo in planejo v jok, ga zdrami, da pridigo v sredi prekine in nadaljuje z molitvijo žalostnega dela rožnega venca; še bolj pa se zave v pogovoru z ljudmi pred večernicami, ko mu povedo, da je bilo v dveh sosednih kuracijah vse po starem. Drugo poglavje ima središče in vrh v Čedermacovem uradnem pogovoru s čedadskim prefektom, kateremu hoče dokazati državniško kratkovidnost ukrepov zoper slovenski jezik, a prefekt mu prijazno, a odločno razloži, da so se razmere zdaj spremenile: »Prej vas je v naših mejah živela le peščica, a zdaj ste dobili močan prirastek z razvito narodno zavestjo... (Njen) vpliv bi bil morda le neznaten, a s časom — kdo more vedeti? Pa to še ni vse... Danes je onstran meje slovanska narodna država. Če bi živeli kje v sredini polotoka, bi vam nihče ne kalil miru. Mi smo širokosrčen narod... Tu pa že zgolj s tem, da ste, spravljate nedotakljivost naših narodnih meja v nevarnost... Koristi države se ne smejo ozirati na čustva posameznikov ali majhnih skupin... (Njenim koristim) se mora ukloniti vse drugo... V tem pogledu je vsak upor, vsaka beseda zaman.« Opozori ga, naj pazi na svoje besede, kajti včasih tudi stene slišijo; zaupnikov ima drž. uprava tudi med duhovščino in ljudstvom slovenskega jezika. Svari ga, da ga ne bi zadele hude policijske odredbe, n. pr. internacija. Ta pogovor Čedermacu potrdi, kar je zvedel že poprej v duhovniški družbi ob žegnanju na Rupih, ki so med njimi enega imeli za ovadnika; resničnost se mu potrdi tudi po vrnitvi v Vrsniku, ko zve, kdo ga je ovajal tu. Tretjemu poglavju je poglavitna vsebina, kako se v tem sporu vede ljudstvo. Prišel je nov ukaz, ki je prepovedal tudi slovensko cerkveno petje in javno slovensko molitev v cerkvi. V nedeljo je zdaj tiha sv. maša brez pridige, brez petja, brez skupne molitve; popoldanskega krščanskega nauka in večernic ni več. Zato pa se ljudje shajajo v gostilni in tu slovenske pesmi pojo. Vnemajo se prepiri, ker nekrivega sumijo ovadništva. Čedermacova mati zboli na smrt, vsa razdvojena, češ sveti oče so

Materi (Cerkvi) jezik odrezali. Sin Martinac jo tolaži, da sveti oče za vse to ne vedo; ko zvedo, bodo zlo popravili. Mati nato drugi dan umre. Otroke, ki pridejo brez poziva navadni dan h krščanskemu nauku pred cerkev, Čedermac odpelje na vrt, kjer jih ob grozdju opominja k ljubezni do domačega jezika in k molitvi. Kakor drugemu poglavju sprejem pri prefektu, tako je četrtemu središču Čedermacova avdienca pri nadškofu v Vidmu — tja se je bil umaknil, ko je ponoči izvedel, da ga hočejo orožniki na tistem iz Vrsnika odvesti — zaradi nove ovadbe o njegovem »krščanskem nauku« na vrtu. Pri nadškofu zve, da je njegova aretacija že preklicana, da to, kar se godi, ni njegova volja, ni volja Cerkve, da so sveti oče storili vse, kar je v njihovi moči, kakor je storil tudi on sam vse, kar je bilo v njegovi moči, da pa ničesar niso dosegli. Svetega očeta navdaja to z bolečino in skrbjo, a da nimajo proti sili drugega orožja kakor molitev in prepričevanje. »Previdnost nam ukazuje, da ne smemo iti do skrajnosti, sicer lahko nastanejo nedogledne posledice.« Ves potrt Čedermac odide. Ob vrnitvi v Vrsnik ga ljudstvo, ki je ob nameravani odvedbi svojega kurata očitno pokazalo svojo nevoljo — zato se je aretacija tudi preklicala — veselo sprejme v prepričanju, da bo odslej spet vse, kakor je bilo. Čedermac ne more drugače, kot da jim to obljubi; saj sam na sebi čuti in vidi, da bi vodilo varano zaupanje v Cerkev ljudi do dvomov ne le o Cerkvi, ampak v nevero. V petem poglavju Čedermac zadosti za svoj v prvem poglavju storjeni greh. Po posvetovanju s tolminskim prijateljem Severjem, ki ga potrdi v njegovih sklepih — drugačno postopanje bi škodovalo Cerkvi in veri — Čedermac pri maši res slovensko pridiga spet o krščanskih dolžnostih do domovine, a tudi do slovenstva, slovensko moli in med mašo pojo slovenske cerkvene pesmi. A po hudih notranjih bojih zmravljeni in že težko bolni Čedermac le stežka domašuje in se komaj privleče domov. A ne leže, ampak gre iskat katekizmov in molitvenikov, da bi jih razdelil med ljudi, ker so jim orožniki njihove katekizme pobrali. A spotoma najde vrsniškega ovadnika, ki je že odšel, da bi ga spet ovadil, težko pobitega ob poti — zadela ga je maščevalna roka. Vračajočega se, da bi ranjencu poiskal pomoči, ga najde sosedni kurat, pošteni slovensko govoreči Furlan don Jeremija Morandini, in ga spravi v posteljo. Po dolgi bolezni naposled le okreva, a po nasvetu nadškofovem prosi za upokojitev. Vrne se v domačo vas Krnico. »Slovenija! Beneška Slovenija! Siromašna, lepa zemlja, stokrat bičana in križana, ti in srca, ki te ljubijo. Ali res ne boš več, kar si bila? Bog, ki je pravičen, ne daj tega, ne daj!« to je njegova molitev ob slovesu od Vrsnika.

Skladno in dobro premišljeno je izoblikoval Sedmak tudi značaje, ne le kaplana Martinaca samega, njegovo mater in sestro, ki sta ob glavni osebi najpodrobneje izdelani, ampak tudi druge osebe, tako med farani socialista kovača Vanca Rakarja, ki iz Čedermacovega nasprotnika postane njegov prijatelj, po krivem izdajstva obdolženega, zvestega, a nekoliko neprevidnega Birtiča, tako med duhovnimi tovariši tolminskega prijatelja Severja, predvsem pa najboljšega Čedermacovega prijatelja Furlana dona Jeremija Morandinija, ki se je iz duhovnopastirske vneme in skrbi pri njem popolnoma

naučil slovenščine in iz ljubezni ostal kuratni kaplan med ubožnim beneško-slovenskim ljudstvom v Sušju, ko mu je bilo, sinu ugledne družine, odprto dosti boljših služb.

Poudariti je treba posebno, da je Sedmak razdelil svetlobo in senco povsem skladno in pravično, da, celo v korist Italijanom. Izdajalca, kaplan v Lipah Skubin, Čedermacov sorodnik, in vrsniški ovadnik invalid Žef Klinjon, sta oba Slovenca; na italijanski strani jima ustreza kvečjemu surovi lipski občinski tajnik Pentasuglia, omenjen čisto mimogrede. Vzorni duhovnik in pravični mož don Jeremija je Furlan, mladi zdravnik, ki prvi opozori Čedermaca na pretečo nevarnost (aretacije) in obsoja postopanje s Slovenci, je Italijan iz Sicilije. Skratka, »Kaplan Martin Čedermac« ni nikak pristranski tendenčni spis, ampak resna umetnina, in zato toliko pomembnejša tudi kot spomenik življenja in trpljenja beneškoslovenskega dela našega naroda.

Na koncu še kratko opozorilo, da ne bo nepotrebnega pohujšanja. Stavki na str. 182 (»Bog se ne da dokazati z matematično formulo, z njo ga tudi ni mogoče zanikati. Ljudje, ki se mu približajo zgolj z razumom, so daleč od Njega. Čedermac ga je dojemal s srcem, z vso dušo, kakor njegova mati«) so stilizirani napol napačno, napol pravilno. Ni res, da bi se bivanje božje ne dalo zgolj razumsko — filozofsko — dokazati. O tem govori že sv. Pavel (Rim 1, 20): »Zakaj to, kar je v njem (v Bogu) nevidno, se od stvarjenja sveta po delih spoznano vidi, njegova večna moč in božanstvo.« Res pa je — in v toliko Sedmakova trditev drži —, da zgolj razumski razlogi človeku za vero še ne zadostujejo, treba je božje milosti in sodelovanja z njo (»vse duše«). Tudi o tem govori sv. Pavel prav tam (Rim 1, 20—21, 24—25): (brezbožni in krivični ljudje) »so neopravičljivi; čeprav so namreč Boga spoznali, ga niso kot Boga slavili ali ga zahvaljevali, ampak so postali v svojih mislih prazni in je otemnelo njih nespametno srce... Zaradi tega jih je Bog v željah njih src prepustil nečistosti, da so sami skrunili svoja telesa, oni, ki so zamenili božjo resnico z lažjo in so častili ter molili rajši stvari ko Stvarnika, ki je slavljen na veke. Amen.«

Dr. Ivan Grafenauer

Mara Husova, *Živa plamenica*. Ilustriral Slavko Pengov. 1938. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. Mohorjeva knjižnica, 99. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju (Fran Milavec). 8°, 240 str. Cena: broš. 21 din (za neude 28), vez. 30 din (40).

Pisateljica je hotela v povesti narisati duhovno, družabno in moralno razrvanost povojne družbe, posebno v uradniški slovenski diaspori v Južni Srbiji (poglavitno prizorišče je Skoplje). Prav v središču zanimanja pa je problem zakona, posebej lahkomišelnost sklenjenega zakona »idealno« risane uradnice Zale Trdinove s pijancem in prešustnikom sodnikom Mirom Vranom; zakona, ki je po moževi volji tudi hotoma brez otrok. Naloga, ki si jo je naložila, je vsekako dela in truda vredna, a hkrati tudi zelo težka; saj ne zahteva samo velike umetniško upodabljalne moči, ampak tudi izredne življenjske zrelosti, pridobljene ne toliko po opazovanju, ampak po trpljenju in mukah, po sotrpjenju z bližnjim, pa tudi v težavah lastnih